

ДО ПРОБЛЕМИ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ ХУДОЖНЬОЇ ЛІТЕРАТУРИ ДЛЯ УЧНІВ МОЛОДШИХ КЛАСІВ

У статті розглядається проблема зниження мотивації сучасних дітей до використання книги як засобу пізнання світу. На основі виконаних досліджень було розкрито, що причиною такого стану є активне впровадження в діяльність дітей різних аудіо та відео інформаційних технологій. Сучасні інформаційно-комунікативні технології сприяють витісненню процесу читання книг дітьми як засобу збагачення їх інтелектуального, емоційного та культурного розвитку, виникненню певних конфліктів між батьками і дітьми, дітьми та вчителями у виховному процесі. Встановлено, що одним із можливих наслідків такого стану є виникнення у значній кількості дітей підвищеної збудженості, дратівливості, агресивності, а інколи апатичності. Визначено, що психологічна експертиза художньої, дитячої, книжкової продукції здійснюється переважно на рівні оцінки психогігієнічних вимог, зовнішнього її оформлення. Діючі в цьому аспекті стандарти та вимоги не завжди дотриманні виробниками такої продукції. Що стосується змісту дитячої літератури, така експертиза проводиться опосередковано і торкається лише учбової літератури.

Ключові слова: психологічна експертиза, художня література, емоційний і моральний розвиток.

Актуальність проблеми. Загальновідомо, що читання належить провідне місце в інтелектуальному й духовному збагаченні людини. В умовах розвитку телебачення та розширення комп'ютерної мережі, за даними різних фахівців, спостерігається тенденція зниження інтересу школярів до процесу читання різної літератури, що є наслідком дегуманізації суспільства.

В педагогічних та видавничо-бібліотечних колах проводиться багато дискусій на тему поглиблення кризи, щодо зниження у дітей та дорослих потягу до читання книг. Висловлюються невтішні прогнози до наслідків такого процесу на загальнокультурний та інтелектуальний розвиток людства. В той же час виникає питання про розширення спеціальних досліджень, які б розглядали можливі шляхи компенсування знань, моральних та духовних цінностей шляхом знайомства з художньою літературою.

Також звертається увага на необхідність поглиблення вивчення причин такого стану, оскільки в деяких дослідженнях [5], [7] та ін. відмічається, що сучасна художня література, яка орієнтована на дитячий вік, не завжди є адекватною до її психологічного розвитку в сучасному інформаційному суспільстві, що активно розвивається.

Мета статті. На жаль, проблема психологічної експертизи дитячої художньої літератури в сучасній віковій та педагогічній психології фактично не розглядається. Враховуючи ці та інші дані, в своїй роботі ми поставили на меті здійснити попередній аналіз результатів різних досліджень, які торкаються проблеми сучасного ставлення до процесу читання дитячої художньої літератури та виділити необхідні передумови, які б виступали основою для побудови системи її психологічної експертизи.

Узагальнюючи результати багатьох досліджень [1], [2], [3],[4],[5] та ін. відносно особливостей використання художньої літератури в системі навчальної діяльності учнів молодших класів, нами умовно виділено ряд проблемних питань в аспекті її психологічної експертизи,

що можуть стати предметом поглибленого вивчення. До останніх можна віднести:

- по-перше, у сучасних дітей спостерігається зниження мотивації до читання художньої літератури через постійне розширення впливу різної інформації, що презентується новітніми інформаційними технологіями: телебачення, комп'ютер, планшет, смартфон та інше. Ці носії інформації, на відміну від спеціальних дитячих журналів, книг чи звичайного телефону, використовуються головним чином в якості розваги, що забезпечує подолання відчуття нудьги, самотності та внутрішньої пустоти, через це вдало відвойовує для себе все більше місця в повсякденному житті; як наслідок, фахівці відмічають прогресивне послаблення звички постійного читання. У цьому аспекті слід відмітити дослідження Райнера Пацлафа, в якому доведено, що «звичка, вміння та бажання читати це комплексне ключове вміння, що забезпечує психічний, соціальний та інтелектуальний розвиток дітей» [3, с.16]. Поширення інформаційно-комунікативних засобів у навчально-виховному процесі дітей здійснюється також за рахунок так званої електронної книжки. Розпочата в цьому напрямку робота з презентації дитячої літератури здійснюється також без відповідного педагогічного супроводу в аспекті її психологічної експертизи;

- по-друге, в інших роботах [1],[13] та ін. відмічається факт зменшення активності батьків щодо безпосереднього залучення дітей до прослуховування чи самотнього читання дитячої літератури. Проведене нами опитування вчителів молодших класів в певній мірі підтверджує дані про те, що вплив телебачення нерідко переважає зусилля батьків та вчителів відносно залучення дітей до читання художньої літератури. Така ситуація часто призводить до конфліктності між вчителями та батьками під час організації цього процесу. Вчителі скаргяться на халатне відношення батьків до навчання їх дітей, підкреслюють, що зникають традиції сімейного читання. Батьки власним прикладом не здатні вказати на важливість постійного читання додаткової художньої

літератури. Часом вони настільки зайняті, що навіть радіють з того, що дитина в даний момент зацікавлена переглядом різноманітних програм по телебаченню чи комп'ютерними іграми, оскільки не відволікає їх від занять власними справами;

- по-третє, випереджальна презентація батьками літератури дітям, яка є недостатньо адекватною в аспекті їх психологічних особливостей, вікового розвитку, також є однією із причин, що призводить до поверхневого розуміння тексту чи зовсім байдужого відношення до процесу читання дітьми. Деякі фахівці [12], [14] та ін. в своїх роботах констатують, що останнім часом спостерігається певна байдужість, жорстокість, емоційна бідність та відсутність естетичних переживань серед дітей різного віку. При цьому припускають, що причина виникнення такого стану полягає не в зміні вікових закономірностей розвитку, а в якості літературних творів, які сприймають сучасні діти, та в їх невідповідності віковим особливостям учня. Відомо, що художня література здійснює вплив на різні сфери особистості дитини: пізнавальну, емоційну та поведінкову. Літературний твір має величезний потенціал для розвитку цих сфер, але останній здатний реалізуватися лише у випадку відповідності віковим особливостям учня. Якщо дитина приступає до читання літературного твору, який розрахований на більш дорослий вік, то вона не здатна повноцінно сприймати його зміст, що веде до зниження пізнавального та розвиваючого потенціалу особистості дитини. В такому випадку дитина, як правило, не готова до співчуття героям, проявляє поверхневий інтерес до сюжету, сприймає твір лише як пасивний споживач;

- по-четверте, як наші результати дослідження, так і наступні дані [8],[11] та ін. свідчать, що для естетичного оформлення літературних творів нерідко використовують невіддале кольорове її оформлення та психогігієнічні норми до шрифту, а також до змісту ілюстрацій. На подібні недоліки видавництва дитячої літератури вказують різні експерти, звертаючи увагу на неякісний підбір фарб, паперу та шрифтів для видання дитячої літератури. Ці та інші моменти більш повно аналізує у своєму дослідженні Гулій О. [14], яка розглядає питання неправильного оформлення дитячої книги та приходиться до висновку, що сучасне дитяче книговидання в Україні має надзвичайно звужену та збіднену палітру художньо-технічного оформлення, що не використовує в повній мірі нові способи верстання, макетування, функціонально ефективну інтерпретацію тексту друкарських та рисованих графічних засобів, що пропонуються сучасними комп'ютерними технологіями тощо.

Однією із причин, чому у дітей відсутні пізнавальні інтереси до читання, за даними Омелія О. [13], є також прогалини в підготовці такої літератури, що не враховує органічне поєднання змістовності, легкості викладу, виразності мовностилістичного оформлення тексту, цікавого ілюстративного вирішення, незвичайної пластичної форми та оригінальної матеріальної конструкції. Автор також вказує на особливу роль естетичного вихо-

вання дітей, розуміння ідейного змісту книги через малюнки, художній образ та систему образів;

- по-п'яте, домінування літератури розважальної спрямованості, яка, на думку різних фахівців ([2], [9] та ін.), не формує високих духовних цінностей, відчуття краси, любові, співчуття тощо, натомість послаблює виховний аспект дитячої літератури. Спеціалісти відзначають, що перевага казки, пародії, фантастики, детективу і майже повна відсутність реалістичної прози, оповідань та шкільної повісті теж має небажаний вплив на психологічний розвиток дитини. В інших дослідженнях ([4], [7] та ін.) констатується послаблення дидактичного початку в сучасних творах. Демонстрація комічності викликає бажання посміятися, яке нерідко призводить до того, що персонажі літературних творів не піддаються однозначній оцінці. Їх важливо розділити на позитивних та негативних;

- По-шосте, узагальнюючи дані відносно психологічної експертизи художньої літератури для дітей молодшого віку, нами було виділено два напрямки в цьому аспекті. Перший є найбільш опрацьованим, він торкається суто психогігієнічних вимог до зовнішнього оформлення художньої дитячої літератури. В книговидавничих вимогах є досить точні психогігієнічні стандарти та нормативи зовнішнього оформлення літератури для дітей [7],[9] та ін., особливо підручників та іншої навчально-методичної літератури. На жаль, в силу ринкових відносин не всі видавництва їх дотримуються. Внаслідок використання неправильного оформлення літератури, вона може призвести не тільки до зниження інтересу читання, але й викликати небажані відхилення в психологічному здоров'ї.

До другого напрямку слід віднести психологічну експертизу змісту художньої літератури. В цьому напрямку проведений аналіз засвідчує, що така спеціальна психологічна експертиза, як правило, не проводиться. Фахівці, які працюють у даній галузі, переважно звертаються до різних спеціалістів з отриманням рецензії на художній твір. Узагальнюючи такі рецензії, приймаються рішення про видання художньої дитячої літератури. Існують лише опосередковані роботи щодо проведення психологічної експертизи художньої дитячої літератури, яка є предметом певної конфліктної ситуації відносно її змісту та впливу на психологічний стан дітей; при цьому фахівці, що здійснюють таку експертизу, використовують власні авторські методики, які є недостатньо стандартизованими.

До опосередкованих факторів збайдужіння дітей до читання художньої літератури можна віднести ще високу собівартість та обмежений тираж дитячої літератури. В цьому аспекті слід навести невтішні порівняльні дані Джаджи Н., що в європейських країнах на одну людину впродовж року випадає 10 книжок, в нашій країні – лише 1-2 [1].

Таким чином, узагальнюючи дослідження, можна зробити наступні висновки:

по – перше, слід зазначити, що у сучасних дітей відмічається прогресуюче зниження мотивації до викори-

стання книги як засобу пізнання світу. Причиною такого стану є активне впровадження в діяльність дітей різних аудіо- та відеоінформаційних технологій. Сучасні інформаційно-комунікативні технології сприяють витісненню процесу читання книги дітьми як засобу збагачення їх інтелектуального, емоційного та культурного розвитку, виникненню певних конфліктів між батьками і дітьми, дітьми та вчителями у виховному процесі;

по-друге, встановлено, що одним із можливих наслідків такого стану є виникнення у значної кількості дітей підвищеної збудженості, дратівливості, агресивності, а інколи апатичності;

по-третє, визначено, що психологічна експертиза художньої дитячої книжкової продукції переважно здійснюється на рівні оцінки психогігієнічних вимог, зовнішнього її оформлення. Діючі в цьому аспекті стандарти та вимоги не завжди дотриманні виробниками такої продукції. Що стосується змісту дитячої літератури така експертиза проводиться опосередковано, і лише учбової літератури;

по-четверте, основними передумовами побудови системи психологічної експертизи художньої дитячої літератури виступають психогігієнічні ознаки її оформлення та змістові характеристики. Саме ці моменти мають стати предметом подальшого поглибленого дослідження для розробки спеціального методу психологічної експертизи художньої дитячої літератури.

ЛІТЕРАТУРА

1. Джажджа Н. Читання – найкраще навчання: як відновити інтерес українців до читання? / Н. Джажджа // Укр. мова й л-ра в сучасн. школі. – 2013. – №6. – С. 47-60.
2. Смелянов В. Вплив телебачення на дитину / В. Смелянов // Психолог дошкілля. – 2012. – №6. – С.4-7.
3. Ємець А. Проблеми вивчення сучасної дитячої літератури / А. Ємець // Початкова школа: наук. –метод. журн. – 2011. – № 6. – С. 35-37.
4. Руденя О. Телебачення не підходить на роль вихователя / О. Руденя // Психолог дошкілля. – 2012. – №5. – С.8-12.
5. Лисина М. И. Формирование личности ребенка в обществе / М. И. Лисина; СПб.: Питер – Пресс, 2009. – 320 с.
6. Маховская О. Проблема психологического обоснования и экспертизы содержания телепрограмм для дошкольников / О. Маховская // Дошкольное воспитание. – 2010. – №12. – С. 83-92.
7. Мельник-Пашаев А.А., Новлянская З.М. (ред.) Психологические основы художественного развития / А.А. Мельник-Пашаев, З.М. Новлянская (ред). – М.: МГППУ, 2006.

REFERENCES

1. Dzhadzha, N. (2013). Chytannia – naikrashche navchannia: yak vidnovyty interes ukrainsiv do chytannia? [Reading it is the best leaning: how to restore the Ukrainians interest in reading?]. *Ukr. mova i l-ra v suchasn. shkoli – The Ukrainian language and literature at modern school*, 6, 47-60 [in Ukrainian].
2. Yemelianov, V. (2012). Vplyv telebachennia na dytynu [The influence of TV on children]. *Psykholog doskillia – Preschool psychologist*, 6, 4-7.
3. Yemets, A. (2011). Problemy vyvchennya suchasnoi dytiachoi literatury [The problems of leaning modern children literature]. *Pochatkova shkola: nauk.–metod. zhurn. – Primary school: research and practical journal*, 6, 35-37 [in Ukrainian].

8. Пацлаф Райнер Застывший взгляд. Физиологическое воздействие телевидения на развитие детей / Р. Пацлаф – М.: Evidentis, 2003. – 224 с.
9. Резванцева М.О. Развитие социальной мотивации к учению как фактора субъективности младшего школьника / М. О. Резванцева // Мир психологии. – 2005. – №2. – С. 249-254.
10. Смирнова Е.О., Соколова М.В. Возрастная адресация художественных произведений для детей / Е. О. Смирнова, М. В. Соколова // Искусство в школе. – 2013. – № 2. – С. 8-11.
11. Смирнова Е.О., Соколова М.В. Психологическая экспертиза художественных произведений для детей / Е.О. Смирнова, М. В. Соколова // Вопросы психологии. – 2012. – № 6. – С. 3-10.
12. Якобсон С.Г. Психологические проблемы этического развития детей / С.Г. Якобс. – М., 1984. –144 с.
13. «Дорослі» проблеми дитячої книги [електронний ресурс] - режим доступу: <http://www.chl.kiev.ua/default.aspx?id=3736>.
14. Проблеми концептуального втілення дитячої книги [електронний ресурс] - режим доступу: <http://intkonf.org/gulin-of-problemi-kontseptualnogo-vtilennya-dityachovi-knigi/>

4. Rudenia, O. (2012). Telebachennia ne pidhodyt na rol vykhovatelja [TV is not a tutor]. *Psykholog doskillia – Preschool psychologist*, 5, 8-12 [in Ukrainian].

5. Lisina, M. I. (2009). *Formirovanie lichnosti rebenka v obschestve [Forming child's personality in society]*. Saint Petersburg: Peter – Press [in Russian].

6. Makhovskaya, O. (2010). Problema psikhologicheskogo obosnovaniya i ekspertizy soderzhaniya teleprogramm dlya doshkolnikov [The problem of psychological basic and examination of the context of TV programs for the preschoolers]. *Doshkolnoe vospitanie – Preschool education*, 12, 83-92 [in Russian].

7. Melnik-Pashaev, A. A., & Novlyanskaya, Z. M. (2006). *Psikhologicheskie osnovy khudozhestvennogo razvi-*

tiya [Psychological bases of artistic development]. Moscow: MGPPU [in Russian].

8. Patslaf, Rayner (2003). *Zastyvshiy vzglyad. Fiziologicheskoe vozdeystvie televideniya na razvitie detey* [Frozen glance. Physiological effects of TV on children development]. Moscow: Evidentis [in Russian].

9. Rezvantseva, M.O. (2005). Razvitie sotsialnoy motivatsii k ucheniyu kak faktora subiektivnosti mladshogo shkolnika [Development of the social motivation to education as a factor of subjectivity of primary school pupil]. *Mir psikhologii – The world of psychology*, 2, 249-254 [in Russian].

10. Smirnova, Ye.O., & Sokolova, M.V. (2013). Vozrastnaya adresatsiya khudozhestvennykh proizvedeniy dlya detey [Age addressing of artistic products for children]. *Iskusstvo v shkole – Art of the school*, 2, 8-11 [in Russian].

11. Smirnova, Ye.O., & Sokolova, M.V. (2012). Psikhologicheskaya ekspertiza khudozhestvennykh proizvedeniy dlya detey [Psychological examination of artistic products for the children]. *Voprosy psikhologii. – Questions of psychology*, 6, 3-10 [in Russian].

12. Yakobson, S. G. (1984). *Psikhologicheskie problemy eticheskogo razvitiya detey* [Psychological problems of children's ethical development]. Moscow [in Russian].

13. «Dorosli» problemy dytiachoi knyhy [‘Adult’ problems of children books]. Retrieved from: <http://www.chl.kiev.ua/default.aspx?id=3736> [in Ukrainian].

14. *Problemy kontseptualnoho vtilennia dytiachoi knyhy* [The problem of conceptual realizing children's books]. Retrieved from: <http://intkonf.org/gulin-of-problemi-kontseptualnogo-vtilennya-dityachoyi-knigi/> [in Ukrainian].

А. Я. Чебыкин, О. А. Мошковская

К ПРОБЛЕМЕ ПСИХОЛОГИЧЕСКОЙ ЭКСПЕРТИЗЫ ХУДОЖЕСТВЕННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ ДЛЯ УЧЕНИКОВ МЛАДШИХ КЛАССОВ

В данной статье рассматривается проблема снижения мотивации современных детей к использованию книги как способа познания мира. На основании проведенных исследований было открыто, что причиной такого положения является активное внедрение в деятельность детей различных аудио та видеoinформационных технологий. Современные информационно-коммуникативные технологии способствуют вытеснению процесса чтения детьми как способа обогащения их интеллектуального, эмоционального и культурного развития, возникновению определенных конфликтов между родителями и детьми, детьми и учителями в воспитательном процессе. Установлено, что одним из возможных последствий такого положения является появление у определенного количества детей повышенной возбудимости, раздражительности, агрессивности, а иногда апатичности. Определено, что психологическая экспертиза художественной детской книжной продукции осуществляется преимущественно на уровне оценки психогигиенических требований, внешнего его оформления. Действующие в этом аспекте стандарты и требования не всегда соблюдены производителями такой продукции. Что касается содержания детской литературы, такая экспертиза проводится косвенно и касается только учебной литературы.

Ключевые слова: психологическая экспертиза, художественная литература, эмоциональное и моральное развитие.

O. Ya. Chebykin, O. O. Moshkovska

TO THE ISSUE OF PSYCHOLOGICAL EXAMINATION OF IMAGINATIVE LITERATURE FOR PRIMARY SCHOOL PUPILS

This article deals with the problem of lowering modern children's motivation to use a book as the means of learning the world. As a result of the carried out research the reason of such situation was discovered – it is an active introduction of TV and video information technologies in children's activities. Modern informative and communicative technologies force out the process of reading as a way of enrichment of intellectual, emotional and cultural development and cause some conflict situations between children and parents, teachers and pupils in the educational process. It was found out, that one of the possible consequences of such a situation is in many cases children's nervousness, irritancy, aggressiveness and sometimes apathy. It was determined, that the psychological expertise review of children's imaginative books is mostly carried out on the level of evaluation of psycho-hygienic requirements, its design. As for this aspect, the manufacturers of these products do not always adhere to the standards and requirements. Speaking about the content of children's literature, this expert review is carried out indirectly, and it is only training literature that is reviewed. The main prerequisites for creating the system of psychological expert review of children's literature are psycho-hygienic characteristics of its design and content characteristic. These aspects should be the subject of further enhanced research for the development of special method of psychological expert review of children's literature.

Keywords: psychological expert review, imaginative literature, emotional and moral development.

Подано до редакції 19.05.14